

УДК 81'27'373.2:59]=162.1=161.2

ЗООНИМИ В СОЦІОЛЕКТІ ДЕВІАЦІЙНИХ СЕРЕДОВИЩ (спроба порівняння на польському й українському матеріалі)

Хелена СОЙКА-МАШТАЛЄЖ

Вроцлавський університет
пл. Нанкера, 15, Вроцлав, 50-140, e-mail: helena.skojka@uni.wroc.pl
Інститут польської філології

У статті аналізуються назви, що походять від назв тварин – зооніми, які виступають у польському й українському злочинному соціолекті. Більшість проаналізованих прикладів – це омоніми, що мають різні значення в обох соціолектах. Представники цих соціальних груп, намагаючись зробити свої висловлювання незрозумілим для осіб поза власним колом, вживають зооніми, щоб назвати злочинців загалом або залежно від їх спеціалізації, назвати злочинців, виконавців розбою, шахраїв, контрабандистів та їхніх підручних, їх заняття і займані позиції у власному середовищі, назвати інструменти, якими користуються, а також своїх ворогів і ворожий світ, в якому повинні існувати.

Ключові слова: етнолінгвістика, зоонім, омонім, неосемантизація, злочинний соціолект, мовні контакти.

Мова є не тільки засобом, що служить для передавання інформації, а й також – вмістилищем вартості й оцінок, норм поведінки і суспільного досвіду певної мовної спільноти¹. Лінгвісти неодноразово звертали увагу на антропоцентричний характер мови і пов'язаний з ним суб'єктивізм у баченні світу, підкреслювали, що в мові віддзеркалюється людська перспектива світогляду та впорядкування світу, способи категоризації та категоризації реальності², відзначали, що людина як *homo loquens*, тобто істота, що реалізується через мовлення, саме через мову передає своєрідний “аристократизм” у баченні й оцінюванні світу, в якому центром і мірою всіх речей є людина³. Почуття гордості у сучасному світі за власну цінність та зневажання всього, що існує поза колом людей, спричинювалося до пейоративізації світу природи. Отже, приписування людині ознак, притаманних тваринам (наприклад, пов'язаних з виглядом, способом руху, здобуванням корму тощо), і використання назв тварин для ілюстрації людських вчинків і діяльності, пов'язувалося колись і пов'язується нині переважно з негативним оцінюванням⁴, а “несхвалення, що міститься в значеннєвій структурі

¹ Жайворонюк В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ, 2007. С.7.

² Докладно на цю тему писали: *Anusiewicz J.* Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki. Wrocław, 1995; *Bartmiński J.* Językowe podstawy obrazu świata. Wyd.2. Lublin, 2007; *Tokarski R.* Wartościowanie człowieka w metaforach potocznych // *Pamiętnik Literacki*. LXXXII. 1991. Z.1. S.144–157; *Wierzbicka A.* Lexicography and Conceptual Analysis // *Ann Arbor*. 1985.

³ Пор. *Kempff Z.* Wyrazy “gorsze” dotyczące zwierząt // *Język Polski*. LXV. 1985. Nr. 2–3. S.125–144; *Steffen W.* Wyrazy “lepsze” i “gorsze” // *Język Polski*. LXVI. 1986. Nr 5. S.336–341.

⁴ *Peisert M.* Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii. Wrocław, 2004.

тваринних метафор, є похідним давньої антиномії <<людина : звір>>, що має культурну і філософську складову мотивації”⁵.

Апелятиви у функції зневажання вживалися вже у стародавні часи, використовувалися також в пізніших віках і виступають тепер у різних видозмінах даної національної мови⁶. Застосовуються вони і в загальнодержавній мові, і в соціолектах⁷. У стандартній мові, а також у субстандартних видозмінах збільшується кількість зоонімних означень, при цьому відбувається зміщення семантики слів, основне значення яких стосувалося назви тварини. Мета розвідки – показати, що світ тварин є одним із доволі великих семантично-лексичних полів польської й української лексики⁸. Для цього спробуємо порівняти зафіксовані в словниках дефініції і відповіді на запитання, чи розповсюджені в них назви точно перекриваються за значенням в обох мовах і чи наявність певного лексичного корпусу аналізованих зоонімів залежить від культурних й етнічних чинників.

Предметом дослідження є злочинний соціолект, під яким, за Евою Колодзєєк, розуміється професійна, експресивна та таємна видозміна мови, що охоплює лексику, котра називає різні сфери злочинної діяльності й описує реалії існування в’язнів⁹. Він існує майже у всіх європейських країнах, хоч відповідають йому різні означення: “нім. *Rotwelsch*, італ. *gergo* і *lingua furbesca* або *furbesco*, ісп. *germania caló* і *calão*, англ. *cant* і *slang*, голланд. *bargoens*”¹⁰. З усього лексичного експресивного складу, що стосується опозиції “людина–тварина”, проаналізовано слова, які первинно є родовими і видовими назвами тварин, а вторинно служать головним чином для кодування інформації таким чином, щоб вона була доступною тільки для втаємничених осіб.

З багатого джерельного матеріалу¹¹ обрано два словники: польський “*Słownik gwar środowisk dewiacyjnych*” К.Стемпняка¹² та український “Словник жаргону злочинців” О.Поповченко¹³.

Зрозуміло, що лексичний матеріал у названих словниках неповний, оскільки не охоплює всіх вживаних нині лексем, наявних у польському й українському злочинному соціолекті. З огляду на це задумане співставлення не буде цілісним. З усіх

© Сойка-Машталєж Х., 2012

⁵ *Sarnowski M.* Przestrzeń komunikacji negatywnej w języku polskim i rosyjskim. Klótnia jako specyficzna forma komunikacji werbalnej. Wrocław, 1999. S.92.

⁶ Порівн.: *Kamińska-Szmaj I.* Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000. Wrocław, 2007.

⁷ У статті, слідом за С.Грабясом, приймасмо розуміння соціолекту як “видозміни мови, що виникла в людській спільноті, визначеній певним видом суспільного зв’язку” (*Grabias S.* Język w zachowaniach społecznych. Lublin, 1994. S.97). Більше на цю тему пишуть: *Ставицька Л.* Арго, жаргон, сленг. Київ, 2005 (особливо с.19–51). Порівн.: *Березовенко А.* Кримінальне арго в Україні // Мовознавство. Доповіді та повідомлення на ІV Міжнародному конгресі українців (26–29 серпня 1999 р., Одеса) / Редкол.: Б. Ажнюк і ін. Одеса, 2002.

⁸ Доказом щораз частішого вживання назв тварин у злочинному соціолекті може бути порівняння кількості назв тварин в індексі, який складає Г.Улашин (*Ułaszyn H.* Język złodziejski. Łódź, 1951), в якому автор подав 29 гатункових назв тварин, з даними “*Słownika gwar środowisk dewiacyjnych*” К. Стемпняка, у якому зафіксовано 162 такі назви. На українському матеріалі пакож можна помітити таку тенденцію. “Короткий словник жаргонної лексики української мови” авторства Л. Ставицької (Київ, 2003) містить 29 назв тварин, а в праці “Український жаргон. Словник” (Київ, 2005) тієї ж авторки їх налічується 34.

⁹ Див.: *Kołodziejek E.* Człowiek i świat w języku subkultur. Szczecin, 2005. S.45.

¹⁰ *Йоргу Йордан.* Романское языкознание. Москва, 1971. С.536 [цит. за: Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. С. 171]. Див. також: *Ułaszyn H.* Wiadomości historyczne o językach złodziejskich // *Ułaszyn H.* Język złodziejski. S.64–74.

¹¹ Див. також: *Kania S.* Słownik argotyzmów. Warszawa, 1995; *Ставицька Л.* Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ, 2003, *Ї ж.* Український жаргон. Словник. Київ, 2005.

¹² *Stępnia K.* Słownik gwar środowisk dewiacyjnych. Warszawa, 1986.

¹³ *Поповченко О. І.* Словник жаргону злочинців. Київ, 1996.

проаналізованих лексем (162 польських і 68 українських) тільки 45 вживаються в обох мовах, інші слова зафіксовані в одному з соціолектів.

Серед проаналізованих слів, наявних у польському й українському соціолектах, можна виділити три групи лексем. До першої, найменш численної групи входять слова (усього три слова), значення яких в обох мовах різні, але деякі з них можна звести до певного спільного значення; другу – становлять слова, що мають декілька значень, з яких деякі перекриваються за значенням (дев'ять слів). Найчисленнішу групу творять слова (33 одиниці), що мають цілком різні значення. На основі останньої групи у статті демонструються певні тенденції, окреслюються лексично-семантичні поля, характерні для польського й українського соціолектів.

З 45 слів, спільних для обох соціолектів, тільки для трьох з них реально вказати певну спільну семантику, крім зовсім різних значень. До них належать такі слова: пол. *bażant* – укр. : *фазан*, пол. *rekin* – укр. *акула* і пол. *szczeniak* – укр. *цуценя*. Польський *bażant* та *szczeniak*, як і український *фазан* і *цуценя*, містять сему, що означає юність, брак досвіду (*bażant* – 'малолітній злочинець'; 'малолітній в'язень'¹⁴; *фазан* – 'недосвідчений злодій'; *szczeniak* – 'злочинець низької кваліфікації, злодій, що не вміє красти, малолітній злочинець'; *цуценя* – 'молодий міліціонер'; 'підліток, що проходить практику у злодія'), в свою чергу, польський *rekin* і українська *акула* конотують особливості, що стосуються маєтку, багатства (*rekin* – 'злодій, що спеціалізується на викраденні коштовностей'; 'економічний злочинець, який присвоїв майно в особливо великих розмірах'; *акула* – особа, засуджена на тривалий строк позбавлення волі з конфіскацією майна').

У польському й українському злочинному соціолектах можна відзначити словникові гасла, що мають декілька значень, частина з яких перекривається. Це: пол. *jaskółka* у значенні 'простytutka', якій відповідає укр. *ластівка* – 'повія', пол. *jelen* – 'człowiek naiwny', укр. *олень* – 'наївна людина', пол. *kobyła* – 'tęga kobieta', укр. *кобила* – 'огрядна жінка', пол. *larwa* – ' prostytutka', укр. *лярва* – 'повія', пол. *pająk* – 'dozorca', укр. *навук* – 'наглядач', пол. *kogut* – 'policjant', укр. *півень* – 'міліціонер'¹⁵, пол. *indyk* – 'człowiek posiadający większą ilość pieniędzy', укр. *індик* – 'солідна людина з великою сумою грошей', пол. *kot* – 'sutener', укр. *кіт* – 'сутенер', пол. *niedźwiedz* – 'kasa ogniotrwała', укр. *ведмідь* – 'сейф', пол. *wydra* – 'wytrych do klódek', укр. *видра* – 'відмичка; ключ від вагона, універсального замку'. В одному прикладі перекриваються обидва значення: пол. *kozioł* – 1. 'komendant jednostki policji', 2. 'homoseksualista', укр. *козел* – 1. 'представник органів правопорядку', 2. 'пасивний гомосексуаліст'.

В польському і українському соціолектах девіаційних середовищ більшість зоонімів – це слова, що мають у даному соціолекті ідентичну мовну форму, але цілком різні значення. При цьому можливим є визначення певних спільних семантичних полів для обох мов (вони представлені в подальшій частині статті). З метою повнішого використання матеріалу вони будуть поповнені попередньо згаданими зоонімами, значення яких не охарактеризовані. Вибрані назви поділено на вісімнадцять значеннєвих груп, різних за кількістю слів – від найбільшої до якнайменшої. Поділ зроблено на основі зоонімів, наявних у польському соціолекті, оскільки їх більше, ніж в українському соціолекті (у підпункті А подано приклади з польської мови, в підпункті В – з української мови, в підпункті С – зооніми, підібрані до даного лексично-семантичного поля, які виступили тільки в одному з соціолектів – польському або українському, тому не було підстав до порівняння зоонімів; відсутність підпункту означає, що в досліджуваному матеріалі прикладу немає).

¹⁴ Для ясності висновку опускаємо докладні бібліографічні поклики. Всі приклади було вибрано з двох поданих словників, які послужили джерельним матеріалом даної розвідки.

¹⁵ О.Поповченко зафіксував тільки форму *півень*. Л.Ставицька подає також форму *півник* у значеннях: 1. 'пестливе до півень'; 2. 'Купюра вартістю п'ять рублів (радянських)' (*Ставицька Л.* Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ, 2003. S.205). Г.Улашин наводив зоонім *півник* (у значенні 'когут') від українського *півник*, що означає 'малий когут') як одне з найстарших і водночас нечисленних запозичень із злодійської української мови до польської (*Ułaszyn H.* Język złodziejski. S.52–53).

I. Зооніми – назви злодіїв, незалежно від спеціалізації, а також з огляду на спеціалізацію за такими категоріями: предмет крадіжки, місце дії злодія, спосіб і методи його діяльності:

А) в польському соціолекті:

– загальні назви злодіїв, що не залежать від спеціалізації: *bażant, kot* – 'зłodziej'; *żaba* – 'złodziejka';

– назви злодіїв, що залежать від спеціалізації, від предмету крадіжки, місця дії, від способу і методів дії: *wróbel, indyk, kot, szczeniak* – 'зłodій, що краде речі невеликої вартості'; *rekin* – 'зłodій, що краде коштовності'; *kogut* – 'зłodій, що забирає здобич в інших злодіїв'; *żuraw* – 'кишеньковий зłodій'; *żaba* – 'кишенькова зłodійка'; *borsuk, kot* – 'зłodій, що краде в підвалах'; *pająk* – 'зłodій, що краде білизну, часто з горнищ'; *buhaj, mysz, kot, pająk* – 'зłodій, що краде в готелях'; *pająk, kot* – 'зłodій, що обкрадає житло'; *żuraw, pająk* – 'зłodій, що обкрадає магазини'; *kot* – 'зłodій, що краде уночі'; *kukulka* – 'зłodій на чатах під час крадіжки з вламунням'; *dzięcioł* – 'квартирний зłodій, що перевіряє присутність мешканців, стукаючи до дверей';

В) в українському соціолекті: *мураха* – 'кишеньковий зłodій'; *миша* – 'кишеньковий зłodій, який здійснює крадіжки в метро'; *кішка* – 'крадійка м'яса на базарі';

С) *bąk, bizon, cielak, gnida, hiena, jastrząb, kanarek, kangur, karakan, konik, kret, lis, mops, mors, motyl, nietoperz, orzeł, pelikan, piskorz, pszczola, rybka, słoń, sroka, szczur, węgorz, węzeł, żuk, міль*.

II. Зооніми – назви предметів і місць, не пов'язаних безпосередньо з девіаційними середовищами:

А) *byk* – 'papieros'; *byk* – 'pet'; *krowa* – 'fajka'; *koń, śledź* – 'nóż'; *śledź* – 'brzytwa'; *mrówka* – 'pistolet'; *mrówka* – 'nabój, pocisk'; *mrówka* – 'srebro'; *kogut* – 'biżuteria'; *pająk* – 'kieszeń górna'; *pająk* – 'torba'; *pająk* – 'zegarek'; *dzięcioł* – 'kościół'; *foka* – 'zlewozmywak'; *świnia* – 'parowóz'; *ptak* – 'samolot'; *wrona* – 'godło państwa, orzeł'¹⁶; *żuraw* – 'szubienica'; *koziół* – 'taboret'; *jaskółka* – 'mieszkanie'; *kogut* – 'ogień'; *krowa* – 'nabiał'; *krowa* – 'spółdzielnia'; *krowa* – 'bar mleczny';

В) в українському соціолекті: *бухай, горобець* – 'гаманець'; *оселедець* – 'ювілерний ланцюжок'; *оселедець* – 'галстук'; *баран* – 'кожух'; *собака, горобець* – 'вісячий замок'; *собака* – 'обручка'; *собака* – 'годинник на ланцюжку'; *пташка* – 'безтоварна накладка'; *пташка* – 'совок для прибирання сміття';

С) *cielę, gad, glisda, gołąb, jelonek, jeź, kaczk, konik, koza, lis, maciora, małpa, mors, niedźwiadek, nietoperz, papuga, pijawki, pszczola, raczek, świder, robak, sikora, skowronek, ślimak, wąż, węgorz, żuk, худоба, ласка, зебра*.

III. Зооніми, що є назвами ворогів злодіїв:

А) в польському соціолекті:

– назви міліцейського, слідчого офіцера, начальника карної установи, караульного – *dzięcioł, mrówka, pies, słowik, śledź, wilk, bażant, kogut, pająk*;

– назви прокурора – *gil, kot, kogut, pająk*; назви судді – *krowa, śledź*; назва засідателя – *wrona*; назва кондуктора – *szpak*; назва конкурента – *gil*; назва наглядача, нічного сторожа – *dzięcioł*; назви виказувача, стукача, обвинувачувача – *koń, pies*;

В) в українському соціолекті: *снігур* – 'працівник міліції у формі'; *ипак* – 'міліціонер у формі'; *жаба* – 'інспектор карного розшуку, нишпорка'; *риба* – 'патруль'; *індик* – 'дільничий інспектор'; *соловей* – 'наглядач'; *дятел* – 'стукач, інформатор'; *зозуля* – 'таємний інформатор із середовища в'язнів'; *вівця* – 'свідок'; *ипак* – 'той, хто видає співкамерників';

С) *gad, gawron, gołąb, hiena, jastrząb, kawka, kotek, kret, kruk, małpa, nietoperz, orzeł, orzełek, osioł, papuga, papużka, ryś, szpak, śledzik, ślimak, wsza, сова, сука, скорпіон*.

¹⁶ У 1945 р. влада Народної Республіки Польщі зняла корону з державного герба. З цього часу поляки називали орла без корони вороною. Корона до польського герба була повернена 31.XII.1989 р. указом від дня 29.XII.1989 р. про зміну Конституції НРП ст. 1. П. 19 (Polska // Nowa encyklopedia polska PWN / Red. B.Petrozolin-Skowrońska. T. 5. Warszawa, 1997. S.5).

IV. Зооніми – назви злочинців, виконавців розбою, шахраїв, контрабандистів і їхніх підручних:

А) в польському соціолекті: *baran* – ‘економічний злочинець’; *gil* – ‘малолітній злочинець’; *koń, wilk, rekin* – ‘валютний злочинець’; *ptak* – ‘злочинець, зазвичай на волі’; *dzięcioł* – ‘зламувач’; *dzięcioł, ryba, larwa* – ‘шахрай’; *goryl* – ‘виконавець вбивства’; *dzięcioł* – ‘виконавець розбою, який б’є свої жертви’; *wydra* – ‘виконавець розбою, що вириває у жертви предмет силою’; *koń, słowik* – ‘підручний, співучасник злочинця’; *pies* – ‘підручний, співучасник шахрая’; *zajac* – ‘довірений кишенькового злодія’; *zajac* – ‘контрабандист, що переходить нелегально кордон’; *larwa* – ‘дівчина із злочинного світу’;

В) в українському соціолекті: *кнур* – ‘кооператор’; *вовк* – ‘ватажок кишенькових злодіїв’; *бик* – ‘назва особи з групової ієрархії кримінальної структури’; *свиня* – ‘неохайна людина, яку зневажає більшість в’язнів’; *бик* – ‘людина, що досягла успіху в злочинній діяльності’; *журавель* – ‘друг, товариш’; *корова* – ‘людина, яку беруть при втечі з ВТУ для канибалізму’; *журавель* – ‘вільнонайманий співробітник ВТУ, який доставляє в зону заборонені предмети’;

С) *jelonek, karakan, konik, koza, kruk, lis, łasiczka, motyl, papuga, pliszka, puchacz, ryś, słoń, świnka, żubr, бобер*.

V. Зооніми, що позначають людину загалом, називаючи її фізичні та психічні риси, міру спорідненості:

А) в польському соціолекті: *jeleni* – ‘чоловік’; *krowa* – ‘жінка’; *świnia* – ‘дівчина’; *krowa* – ‘вдова’; *rekin* – ‘син’; *ryba, rekin* – ‘дитина’; *koń* – ‘працівник’; *rekin* – ‘багата людина’; *kot* – ‘молодий чоловік, хлопець’; *dzięcioł* – ‘безневинна людина, наївна, така, що дається надурити’; *kot* – ‘психічно хвора людина, божевільний, а також людина, що симулює психічну хворобу’; *śledź* – ‘щупла людина’; *wrona* – ‘szatynka’;

В) в українському соціолекті: *риба* – ‘жінка’; *ворона* – ‘дівчина’; *жаба* – ‘жадібна людина’; *дятел* – ‘дурень’; *бик* – ‘бездушна людина’; *риба* – ‘слизька людина, спритник’; *горила* – ‘низького зросту людина, яка не вміє себе відстати’; *ведмідь* – ‘здоровий, сильний чоловік’; *пес* – ‘людина, яка не знає, що має справу зі злодіям’; *дятел* – ‘людина, яка не має авторитету в злочинному середовищі’; *вівця* – ‘неавторитетна людина’, *кінь* – ‘боягуз’;

С) *bąk, cap, kaczk, kaczor, kangur, karakan, karaś, kawka, kijanka, kociak, kocur, konik, kotka, koza, lania, maciora, małpa, mewa, motyl, muł, nietoperz, osa, oślica, papuga, pelikan, pijawki, pingwin, piskorz, puchacz, raszpla, rekinek, rybka, sikora (sikorka), słoń, sroka, szprotka, żubr, антілопа; кабан, чайка, бобер, муфлон, шакал, ворона, курка, гава*.

VI. Зооніми, що є назвами, пов’язаними з правосуддям, з перебуванням під арештом, в карній установі, в ув’язненні:

А) в польському соціолекті: *kobra* – ‘судове засідання’; *kogut* – ‘кухня в карній установі’; *żuraw* – ‘ізолятор’; *jaskółka, kogut* – ‘спостережний пост’; *mrówka* – ‘вихователь’; *mrówka* – ‘вихователь в карній установі, працівник пенітенціарного відділу’; *krowa* – ‘засуджений, що співпрацює з адміністрацією закладу’; *ptak* – ‘засуджений, втікач з установи на свободу’; *koń* – ‘мотузка, що служить для нелегальної передачі грипсів та предметів’; *kobyła* – ‘нелегальна в’язнична пошта, що полягає в пересиланні грипсів або предметів за допомогою мотузки’; *rajak* – ‘трубки до грілок в камері’; *rajak* – ‘інструменти до самокалічення у вигляді гачка до ковтання, здебільшого виконаного з англійської шпильки’; *koń* – ‘трос або мотузка з металевією кулькою на кінці для биття жертв’;

В) в українському соціолекті: *соловей* – ‘міліцейський свисток’; *горобець* – ‘в’язнична порція м’яса’; *чайка* – ‘в’язниця’;

С) *bąk, bocian, cap, chrabąszcz, cietrzew, gad, kaczor, kanar (kanarek), koza, kruk, kwoki, mewa, motyl, papuga, pliszka, słoń, szkap, świnka, tygrys, wielbłąd, wiewiórka, wszy, węzeł, zajaczek, żuk, щука*.

VII. Зооніми, що визначають діяльність, здійснювану злодіями, злочинцями, шахраями і зламувачами:

А) в польському соціолекті: *koń*, *ryba* – 'шахрайство'; *ryba* – 'крадіжка'; *pajak* – 'крадіжка в готелі'; *żaba*, *pajak* – 'пограбування помешкання'; *pajak* – 'крадіжка, зазвичай білизни з горища'; *wudra* – 'крадіжка у магазині, найбільш примітивна, пов'язана з викраденням чогось і моментальною втечею'; *wudra* – 'крадіжка в банках'; *wudra* – 'напад на магазин з погрозами персоналу'; *wudra* – 'розбій без побиття або тільки з оглушуванням жертви і короткочасним позбавленням свідомості'; *pajak* – 'вламання, скоєне примітивним способом: зірванням замків, вигинанням ґрат, підважуванням дверей і т. п.'; *pajak* – 'вламання через стелю або через вікно';

С) *kozica*, *kruk*, *kura*, *mewa*, *papuga*, *słoń*, *szczur*, *żuk*.

VIII. Зооніми, пов'язані зі сферою сексу:

А) в польському соціолекті: *kocica*, *kukulka*, *mrówka*, *pajak* – 'повія'; *kobyła* – 'досвідчена повія'; *wudra* – 'повія, зазвичай старша і вередлива'; *baran*, *jelen* – 'клієнт повії'; *kocica* – 'коханка, власниця кубла'; *kot* – 'коханець'; *koń* – 'чоловічий орган';

В) в українському соціолекті: *кобра*, *жаба* – повія; *муха* – 'молода повія невеликого зросту'; *дятел* – 'активний гомосексуаліст'; *півень* – 'пасивний гомосексуаліст'; *борсуки* – 'неповнолітні гомосексуалісти'; *кобра* – 'жінка, яка бере в рота статевий орган кохання'; *кім* – 'чоловік, який живе за рахунок коханки';

С) *bąk*, *biedronka*, *bocian*, *ćma*, *dżdżownica*, *gołąb*, *jelonek*, *kawka*, *kociak*, *konik*, *kotek*, *kotka*, *koza*, *kózka*, *kret*, *łania*, *maciora*, *makolągwa*, *małpa*, *mewa*, *motyl*, *nietoperz*, *osiol*, *pelikan*, *pszczółka*, *rak*, *sikora* (*sikorka*), *skowronek*, *sroka*, *szkapa*, *szprotka*, *węgorz*, *wilczyca*, *телиця*, *ластівка*.

IX. Зооніми, що називають гроші та номінали:

А) в польському соціолекті: *borsuk* – 'банкнота'; *owca* – 'гроші'; *wróble* – 'гроші'; *kogut* – 'банкнота 20 франків'; *indyk* – 'банкнота 20 доларів'; *żaba* – 'банкнота 50 злотих'; *krowa* – 'банкнота 500 доларів'; *owca* – 'фінська крона'; *świnia* – 'німецька марка'; *wróbel*, *świnia* – 'рубель';

С) *jelonek*, *koniki*, *mops*, *rak*, *świnka*, *wsza*.

X. Зооніми, що є назвами професій, не пов'язаних безпосередньо з девіаційними середовищами:

А) в польському соціолекті: *kocica* – 'секретарка'; *wrona* – 'монашка'; *wrona* – 'санітарка'; *ptak* – 'пілот'; *wróbel* – 'льотчик'; *śledź* – 'моряк'; *kot* – 'солдат'; *pajak* – 'електрик';

В) в українському соціолекті: *вовк* – 'водій таксі'; *соловей* – 'музикант'; *кім* – 'постійний відвідувач ринку';

С) *kawka*, *kret*, *kruk*, *muł*, *ogier*, *papuga*, *pingwin*, *pliszka*, *robak*, *sroka*, *szkapa*, *trzmieł*.

XI. Зооніми, що позначають діяльність, здійснювану під час злочину, інструменти, допоміжні предмети під час виконання злочину:

А) в польському соціолекті: *wilk* – 'інструменти до зламання кас'; *żaba* – 'інструмент зламувачів до розгинання ґрат'; *koń* – 'мотузка з гачком, що використовується для стягування одягу під час крадіжки на пляжі'; *jaskółka* – 'вид відмички'; *kogut* – 'наслідування голосів птахів або тварин у випадку зауважування чогось підозрілого або небезпеки при крадіжці з вламанням'; *pies* – 'застереження від небезпеки'; *pajak* – 'штучна тиснява під час кишенькової крадіжки'; *ryba* – 'хабар';

В) в українському соціолекті: *пташка* – 'частина інструменту для зламання сейфів';

С) *kociak*, *komar*, *koza*, *małpa*, *muszka*, *papuga*, *rak*, *węgorz*, *żmija*.

XII. Зооніми, що є назвами осіб, які постраждали від злодіїв, злочинців, шахраїв і зламувачів:

А) *baran, koń* – 'жертва крадіжки'; *byk* – 'жертва кишенькової крадіжки'; *jelen, kozioł, rekin* – 'жертва злочинів';

В) *дятел, вівця* – 'жертва злочину'.

С) *bąk, cap, karaś, konik, kormoran, mops, motyl, ogier, osioł, słoń*.

XIII. Зооніми, що позначають частини тіла, їх придатність:

А) в польському соціолекті: *baran, byk* – 'голова'; *dzięcioł* – 'ніс'; *żuraw* – 'око'; *byk* – 'вид удару головою'; *goryl* – 'захват за шию';

С) *kocur, małża, papuga, szprotka, ślimaki, чаплі, в'юн*.

XIV. Зооніми, що є назвами осіб, які зловживають алкоголем, а також назвами мір алкоголю:

А) в польському соціолекті: *baran* – 'пияк'; *koziół* – 'той, хто ставить горілку'; *szczeniak* – 'чвертка горілки'; *szczeniak* – 'чарка горілки'; *kot* – 'вино';

В) в українському соціолекті: *тюлень, миша, заєць* – п'яний;

С) *małpa, motyl, orzeł, osioł, лебідь*.

XV. Зооніми, що є назвами фігур в картах для гри:

А) в польському соціолекті: *byk* – 'туз або король в картах для гри'; *koń* – 'туз або король в картах'; *pies* – 'туз в картах для гри'; *pies* – 'сильна карта в грі';

С) *małża, puchacz*.

XVI. Зооніми, що є назвами відомих карних установ або груп, що виникли в них:

А) в польському соціолекті: *byk* – 'Карна Установа в Волові'; *wrona* – 'Карна Установа у Вронках'; *jaskółka* – 'Карна Установа в Лаві'; *żurawie* – 'неформальна група малолітніх засуджених в карній установі в Штумі';

С) *biedronki, kormorany, skowronek*.

XVII. Зооніми, що є етнонімами:

А) в польському соціолекті: *kot* – 'жид'; *słowik* – 'словак';

В) в українському соціолекті: *фазан* – 'китаець'.

XVIII. Зооніми, що самі є зоонімами: *świnia* – 'кролик';

С) *biedronka, koń*.

За визначенням Лесі Ставицької, злочинний соціолект "посідає одне з центральних місць у системі соціолектів національної мови"¹⁷. Для нього характерна спеціалізованість, яка проявляється передовсім у лексиці, пов'язаній з виконанням злочинної діяльності, експресивність, за допомогою якої злочинці висловлюють своє ставлення до реальності, а також таємність, тобто називання осіб, предметів, діяльності тощо таким чином, щоб зміст був зрозумілим тільки для втаємничених – обраної групи осіб. Найбільш вживаним способом шифрування висловлювання є неосемантизація, тобто надання відомим словам нових значень. Прикладом її є також слова, які первинно були загальними і родовими назвами тварин, а вторинно використані для позначення члена злочинського чи в'язничного середовища, його діяльності, предметів тощо, творять його герметично зачинений світ (наприклад, *żaba* – 1. 'плазун'; 2. 'кишенькова злодійка'; 3. 'інструмент зламувачів до розгинання ґрат'; 4. 'житло злодіїв'; 'банкнота 50 злотих').

Для комунікації в польських і українських девіаційних середовищах (злочинських, в'язничних) все частіше використовуються зооніми. Спостерігаються такі тенденції: з одного боку, збільшується кількість назв тварин (Л. Ставицька в "Короткому словнику жаргонної лексики української мови" зафіксувала "нові" зооніми, наприклад, *камбала, ящірка, лось, слон*, яких не було в "Словнику жаргону злочинців" О. І. Поповченка), а з другого – розширюється семантика слів, первісне значення яких стосувалося назви тварини (С. Каня у "Słowniku argotyzmów" наводить чотири переносні значення слова *rafak*, натомість, К. Стемпняк у "Słowniku gwar środowisk dewiacyjnych" дає аж 27 таких значень). Крім того, в обох мовах деякі з зоонімів, незалежно від свого граматичного

¹⁷ Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Київ, 2005. С. 171.

роду, позначають осіб або предмети іншого роду, наприклад *rajak* – це 'повія', *żuraw* – це 'в'язнична кухня', *кабан* – це 'жінка'. Є також слова, що позначають своєрідні протилежності, наприклад, зоонім *rekin* стосується і 'злочинця', і 'жертви', а *jastrząb* вказує на 'злодія', а також на 'інспектора в карній установі'. Появляються також демінутиви, які в загальнодержавній мові є іменниковими дериватами, а в сучасних соціолектах вживаються у значеннях, в яких не є похідними словами, наприклад, *raczek* – 'олівець', *świnka* – 'рубель', *śledzik* – 'слідчий офіцер'. Такі мовні засоби порушують загальномовні правила, а слова, набувши нових значень, стають зрозумілими тільки для певної спільноти, до якої належать учасники комунікації, надавець і споживач.

У соціолекті девіаційних середовищ зооніми, крім комунікативної, виконують також маскувальну функцію. Представники цих соціальних груп, бажаючи зробити свої висловлювання незрозумілими для осіб поза власним колом, використовують назви, що походять від тварин, які об'єднуються у певні лексично-семантичні поля: насамперед назви злодіїв і назви злочинців, виконавців розбою, шахраїв, контрабандистів і їхніх підручних, їх заняття і займані позиції у своєму середовищі, інструменти, якими вони користуються, а також назви їхніх ворогів і ворожого світу, в якому повинні існувати. Ці назви дуже подібні в польському й українському соціолектах, хоч різняться і за кількісними, і за якісними показниками.

Серед польських і українських зоонімів найчисленнішу групу творять слова, які повністю відрізняються за значенням. Найімовірніше це значною мірою спричинено культурно-етнічною відмінністю між обома народами, ніж "близькістю" польських і українських девіаційних середовищ. Попри це, в частині зоонімів деякі зі значень перекриваються (наприклад, пол. *jaskółka* – 'повія', укр. *ластівка* – 'повія') або можна звести їх до певного спільного значення (наприклад, пол. *bażant* – укр. *фазан*).

Подальші дослідження обох соціолектів на значно ширшому порівняльному матеріалі могли б спричинитися до створення повнішої картини соціальних видозмін сучасної польської та української мов.

Переклад *Світлани ВИННИЧЕНКО*

**ZOONIMS IN SOCIOLEKT OF DEVIATION ENVIRONMENTS
(an attempt of comparison on Polish and Ukrainian material)**

Helena SOYKA-MASHTALEZH

Wroclaw University

15, Nankera Sq., Wroclaw, 50-140, e-mail: helena.sojka@uni.wroc.pl

Institute of Polish philology

The names that originate from the names of animals— zoonims, that come forward in Polish and Ukrainian criminal sociolekts are analysed in the article. Most analysed examples are homonyms which have different meaning in both соціолексах. The representatives of these social groups, trying to make the utterance incomprehensible for persons out of own circle, use zoonims, in order to name thieves on the whole or depending on their specialization, name criminals, performers of robbery, swindlers, contrabandists and their handy men, their employments and positions in an own circle, to name used instruments, and also enemies and hostile world in which they must exist.

Key words: etnolinguistics, zoonim, homonym, neo-semanticization, criminal sociolekt, linguistic contacts.

**ЗООНИМИ В СОЦІОЛЕКТЕ ДЕВІАЦІЙНОЇ СРЕДИ
(попытка сравнения на польском и украинском материале)**

Хелена СОЙКА-МАШТАЛЕЖ

Вроцлавский университет

пл. Нанкера, 15, Вроцлав, 50-140, e-mail: helena.sojka@uni.wroc.pl

Институт польской филологии

В статье проанализированы названия, происходящие от названий животных — зоонимы, функционирующие в польском и украинском преступном социолекте. Большинство приведенных примеров — это омонимы, которые имеют разные значения в двух социолектах. Представители этих социальных групп, пытаясь сделать свое высказывание непонятным для лиц вне собственного круга, употребляют зоонимы для названия воров в целом или в зависимости от их специализации, названия преступников, исполнителей разбоя, плутов, контрабандистов и их подручных, их занятий и позиций в собственной среде, названия инструментов, которыми пользуются, а также врагов и враждебного мира, в котором должны существовать.

Ключевые слова: этнолингвистика, зооним, омоним, неосемантизация, преступный социолект, языковые контакты.

Стаття надійшла до редколегії 02.12.2011.

Прийнята до друку 23.12.2011.